

NIGOL ANDRESEN – BERNARD KANGRO

VALIK KIRJU

2. oktoobril k. a möödus 100 aastat kriitiku, kirjandusteadlase ja poliitiku Nigol Andreseni sünnist. Valides publitseerimiseks materjale Nigol Andreseni personaalkogust, mida säilitatakse Eesti Kirjandusmuuseumis, tuli otsustada, millist N. Andreseni rollidest esitleda. Võinuks avaldada materjale seoses tema tegevusega pöördelaastal 1940 või valiku Siberi-aastate kirjadest. Käsitlemata on N. Andreseni tegevus eelmise Eesti Vabariigi päevil – nii nagu on läbikirjutamata eesti vasakpoolsuse ajalugu üldse. See tähendaks aga poliitilist rõhuasetust, millega kaasneks justkui automaatselt kohustus anda hinnanguid. Olles küll tuttav kogu N. Andreseni arhiivis leiduvaga, aga ometi mitte kogu teemasse puutuva allikmaterjaliga, ei julge allakirjutanu kohtumõistjaks hakata. Aeg ise on mõndagi paika pannud.

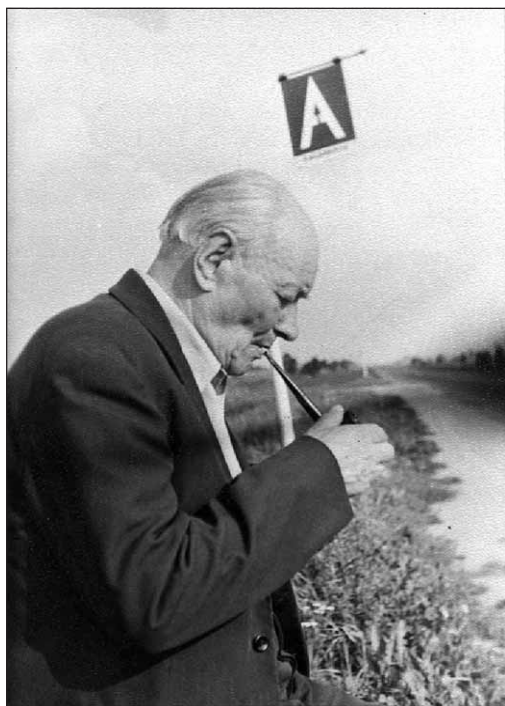
Käesolev kirjavalik (originaalid KM EKLA f 310, m 51:11 ja KM EKLA f 311, m 10:4) tutvustab N. Andresenit kui kirjandusuurijat. Tema monograafiat Fr.

Tuglasest pole seni ümber kirjutatud.

Tööd teatriajaloost "August Bachmann ja "Hommikuteater"" (1966), "Hilda Gleser" (1971) ja "Hommikust keskööni" (1981) pole kaotanud oma väärtusi. Lisades neile artiklikogumikud "Inimesi ja raamatuid" (1973), "Terendusi" (1979), monograafia "Paul Kuusberg" (1976) ja arvukad esinemised nii

kõnes kui kirjas saame kokku produktiooni, mis annab tunnistust pingelisest loomingulisest tegevusest 30 aasta jooksul pärast Siberist naasmist. Nooruses Ormi Arpi pseudonüümi all avaldatud luulekogu "Gloobus" (1927) reedab luuletajagi ambitsioone, mida hiljem talitseb enesekriitiline meel, nagu võime lugeda antud valiku viimasest kirjast.

Ja muidugi Gustav Suits. Nii nagu kogu Noor-Eesti, nii oli G. Suitski N. Andreseni pidevaks huviobjektiks. G. Suits oli ka käesoleva kirjavahetuse põhjustajaks. 1950ndate lõpul tekivad N. Andresenil mitmed kontaktid väliseesti kirjandusimeestega, millest kõige nähtavamad vilja on kandnud kirjavahetus Otto A. Webermanniga. Aastatest 1959–1971 on N. Andreseni kogus 88 kirja O. A. Webermannilt. Väga palju on selles kirjavahetuses juttu G. Suitsust, kellega O. A. Webermannil on Eestis elades olnud kokkupuuteid õppides Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas ja Akadeemilise Kirjandusühingu sekretärina. O. A. Webermann vastab meeleldi arvukatele küsimustele seoses G. Suitsuga, kuid kirjutab 3. oktoobril 1966: "Suitsu asjus saate veel teise abi. Igaks juhuks küsin enne. Doppelt schadet nicht." (EKLA f 311, m 30:1, l 48). Selleks abileks oli Bernard Kangro, kellelt tuleb 3. novembril 1966 esimene kiri – vastus N. Andreseni kirjale 22. oktoobrist s.a. Juba B. Kangro järgmises kirjas kõneldakse G. Suitsust ja jutu-

Nigol Andresen

ajamine temast jätkub läbi kogu kirjavahetuse. (Samal teemal vt ka allakirjutanu artikleid "Nigol Andreseni ja Otto A. Webermanni kirjavahetusest", Keel ja Kirjandus, 1996, nr 1, lk 26–31 ning "Nigol Andresen ja Eesti pagulus", Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 10.–15.06.1995. Pars VII. Litteratura, Archaeologia & Anthropologia, lk 148–153.)

N. Andreseni G. Suitsu teemalisi artikleid koondab "Suits ja tuli" (1983), G. Suitsu lühimonograafia ladu aga hävitati. G. Suitsu 1943. aastal valminud "Luuletuste" uue redaktsiooni väljaandmisest räägitakse kirjavahetuses juba 1969. aastal. Raamat ilmus alles 1992, seitse aastat pärast N. Andreseni surma, uutes oludes, kuid varustatuna N. Andreseni eessõnaga.

Kaalukeeleks valida käesolev kirjavahetus tähistama N. Andreseni 100. sünniaastapäeva, sai samuti G. Suits. Tänavu septembris saabus Kirjandusmuuseumi järjekordne saadetis G. Suitsu materjale. Need olid G. Suitsu tütre Helga Suits-Kangro valdustes, kelle surmateade jõudis meieni ootamatult selle aasta maikuus. Saadetise avajate üllatus ja rõõm oli suur,

kui muu väärtusliku seast leiti ka Aino Suitsu päevikud aastatest 1901–1964 ja Kevadetüduruku kirjad. Viimaste saatuse oli olnud üsna ebaselge ja lootuski kadumas neid kaduvikust päästa. Nüüd on need siin, Kirjandusmuuseumis, mille varade aktiivseks kasutajaks ja täiendajaks oli omal ajal ka N. Andresen. Käesolev kirjavahetus peaks selgelt näitama, millise visaduse ja teadlikkusega suhtus kirjandusajaloolane N. Andresen allikmaterjalide kogumisse. Nii võiks viimast saadetist Suitsu materjalidest käsitada ka kui kingitust meie seni suurimale Suitsu uurijale tema tähtpäevaks. Iga taolise hinnalise arhiivmaterjali saabumine sunnib mõtlema sellele, et miski inimeste maailmas ei saa kunagi päriselt valmis. Meie kultuuripiltki loob end lakkamatult, kild-killult, oma-soodu. Mõndagi selles pildis pärineb tähtpäevaliselt – N. Andresenilt.

PIRET NOORHANI,
Eesti Kultuurilooline Arhiiv

■ 1. kiri

22.11.1966, Tallinn

Austatud härra Bernard Kangro,

Kui ma seekord Teie poole pöördun, siis olgu sissejuhatuseks öeldud, et katsetasin sellega kord juba üsna ammu. Olin 1944. a. augustis Võrru jõudnud¹, katsusin kõigepealt seda maakonda tundma õppida ka elanike poolt. Oli üks hea teatmeteos, teadetega taludeni². Ennäe, seal leidsingi Antsla vallast talu³, mille isikuline koosseis, ametlikus keeles öeldes, näis mulle tuttavana. Olin ise takistatud sinna kohe sõitmast, ja siis saatsin kellegagi kirja

¹ N. Andresen oli sõja ajal Nõukogude tagalas ja jõudis koos vägedega 1944 suve lõpul tagasi Eestisse.

² Eesti talundid. Koost. E. Lill, H. Lilles, A. Peda, A. Selgis ja E. Sepp. Tartu, 1940. Kangrote perekonnast on juttu lk 13.

³ B. Kangro sünnitaluks on Rüütli talu Oe külas Vana-Antsla vallas.

Teie /tol ajal veel arvatavale/ õele⁴ palvega Teist teateid anda. Vastuseks palus teie õde omakorda Teist teateid, mida ma muidugi anda ei suutnud.

Olen näinud ajakirjas "Side" Gustav Suitsu mainitavat – veidi ebamääraselt küll – sealse sotsialistliku koondise asutajana⁵. See oli mulle veidi ootamatu, seda enam, et G. S. üldiselt on ju oma parteitust korduvalt rõhutanud ("Mul on esiotsa küllalt saadudki kogemustest"⁶). Ma loodan Teid kui kõrvalolijat iga sugustest parteidest võivat sellesse küsimusse selgust tuua. Mis oli too kõnesolev "klubi"⁷? Mul on oletus: klubi, mille analoogiaks oleks vahest kunagine Akadeemiline Sotsialistlik ühing, seega mitte parteiline organisatsioon, vaid "avaram maailmavaateline" koondis (tookord probleemide tundmaõppimiseks). Kas on G. S. hiljem kuidagi kaasa löönd mingisugustes parteilistes üritustes? Või on suhtumine jäänd n.ö. platooniliseks, ilma aktiivse osavõtuta neist asjust?

Ma ei kavatse sellest asjast midagi kirjutada. Peaks see edaspidi kuidagi vahest mõttesse tulema, ei kasuta ma Teie antud andmeid ega teie nime ilma nõusolekuta. Kuid tahaks asju vahel ka siis tunda, kui neist ei kirjutata.

⁴ Salme Kangro-Kongo.

⁵ Gustav Suitsu surma järel ilmuvad ajakirjas Side kirjutised Raimond Kolgalt (Gustav Suits surnud. Side, 1956, nr 6, lk 1–2) ja Johannes Mikhelsonilt (Sa sütitasid elutule: [Järelhüüd G. Suitsule]. Side, 1956, nr 6, lk 3), kes mõlemad räägivad sel teemal. Nii ütleb J. Mikhelson: "Meie nooremad oleme Sulle eriti tänulikud, et Sa ikka leidsid aega tulla meie juurde, vaatamata oma suurele töökoormusele ja ligi üheteistkümne aasta jooksul Eesti Sotsialistliku Partei välismaa koondise abiesimehena oma nõelterava mõistusega napolisõnalisel vormis analüüsiseid tabavalt vastavaid olukordi realiteedi pinnal ja aidasid meil seisukohti leida. 1945. a sügisel "Capri" kohvikusse tulles partei välismaa koondise asutamisele näitasid, et Su vana sirgjooneline võitleja vaim on endiselt värske."

⁶ Kust pärineb?

⁷ Eesti Sotsialistliku Partei Välismaa Koondis muudeti parteiks 1951, oli aga asutatud Eesti Sotsialistliku Ühingu. Alates 1955. aastast anti välja ajakirja Side, mille toimetaja oli Raimond Kolk. Partei juhatajaks on olnud vasakpoolse liikumise tegelane Johannes Mikhelson, juhatuses on tegutsenud R. Kolk, Bernhard Mäelo jt.

Trükitööde järgi tunnen ma asju vähem kui ehk ka võimalik oleks. Seda enam oleksid väärt teated inimeselt, kes teda ennast aastate kaua hästi tundis.

Tervitustega
Nigol Andresen

■ 2. kiri 2.12.1966, Lund

V.a. hr. Nigol Andresen!

Suur tänu kirja eest üllatava sissejuhatusega! Raamat, mida vaatasite, oli "Lõuna-Eesti talundid". See sisaldas oma laadist ja koostamismeetodist hoolimata vahel tarvilikke andmeid. Kui teile see suuri raskusi ei tee, vahest on võimalik selle mind huvitavast leheküljest, kuhu Teie sõrm 1944. a. peatuma jäi, lasta minu jaoks fotokoopia teha? Kui see on raske, pole lugu. Ja kiiret sellega ka muidugi pole.

Gustav Suits kuulus minu andmetel asutajate hulka, ühingu nimi oli "Eestimaa Sotsialistliku Partei Välismaa Koondis". Ta võttis elavalt osa selle tegevusest, käies isegi 1. mai rongkäigus kaasa. (Sellest oli kunagi ka eesti pagulasajakirjanduses juttu.⁸) Ta kuulus ka A. Rei moodustatud eksiilvalitsusse haridusministrina (Rei polevat kuulunud eelmainitud ühingusse). Tolle koondise suuruselt ja tegevusest ei tea ma Stockholmist eemalolijana palju midagi. Rahvusnõukogusse, mis koostatud parteilisel alusel, ta muidugi kuulus. Liikmete arvult suur ta ei võinud olla. Andmeid võiks saada Johannes Mikhelsonilt⁹, kes seal algusest peale on juhtkonna hulka kuulunud.

⁸ Olemasolevate allikate põhjal pole selgunud, kus ja millal sel teemal kirjutati.

⁹ N. Andreseni materjalide seas pole märki kirjakontaktist J. Mikhelsoniga. Küll aga oli neil kokupuutumisi Eestis seoses tegutsemisega Eesti Sotsialistlikus Töölise Partei, kuigi J. Mikhelsoni osavõtt puhtparteilisest tööst oli ametiühingulise tegevuse tõttu tagasihoidlik. ESTP VIII kongressil 3. ja 4. veebruaril 1934, kus toimus partei lõhenemine vasakpoolseks ja parempoolseks tiivaks, esindas Nigol Andresen vasakpoolseid, partei esimees August Rei parempoolseid, J. Mikhelson ametiühingulisena püüdis aga hoida keskjoont. ESTP viimaseks jäänud kongressist ja N. Andreseni osast selles võib lugeda J. Mikhelsoni mälestusteraamatust "Vastu tuult" (Stockholm, 1985, lk 315–326).

Nooremaist kirjameestest kuuluvad sinna Raimond Kolk ja Ilmar Laaban, ka juba üsna kaua aega.

Isiklikult puutusin Suitsuga alati Stokholmis käies kokku, kohtudes Stokholmi vanalinnas "West Endi" kohvikus või ta korteris Arstavägen 59, Johanneshov (seal elab Aino Suits veel praegugi). Ta oli üsna endine, kuigi lihaste atrofeerumisprotsess, mis tal juba ammu olnud, progresseerus ja ta käekiri vaevalt loetav oli. (Ta kirjandusloo trükkitoimetajana tuli mul seda luubiga uurida ja mõistatada ja vahel ei saanudki mõnest sõnast jagu, panin siis umbes mõne ta stiilis sõna asemele ja ta aktsepteeris selle.) Kirjandusloo II¹⁰ köite pidime kirjutama koos – mina siis tema osa kirjanduses –, aga ei jõudnud enam. Ta kirstupaneku ajal oli meil Stokholmis Kooperatiivi aastakoosolek ja siis olime kõik seal. Ta maeti nimelt kiriklikult, praegune piiskop Lauri¹¹ pidas kirstupanemisel kõne, mattis vist praost K. Veem¹². See oli äärmiselt kurb mulle, temaga oleks nagu lõplikult miski vanast Tartust kadunud. Tal oli puusärgis sõrmede vahel leheke luuletusega (mis ka Tuli-mullas ilmunud)¹³. Ta juubeli puhul olin peokõnelejak. Ta vastas ka sellele (mis, nagu mäletan, lindistati, kuid ega see vist kuskil ei ilmunud)¹⁴. Sel aktusel oli palju tervitajaid, ka sotsialistide poolt muide (Mihkelson).

Suits oli veidi keeruline iseloom, sageli vastuoluline ja arvestamatu, kuid siiski sirgjooneline ning julge. Tal oli vähe sõpru, ta irooniline hoiak peletas inimesed vahel eemale. Ma ei tea, olen teda küll mõistnud, vähemalt alates 1935, kui talle oma esikteost¹⁵ läksin viima Vallikraavi tän. 14. Usun, et ta kirju on siin paljudelgi (ka minul mõned¹⁶), kuigi ta just suur kirjajakirjutaja polnud. Mul oli kunagi kavatsus nende kolme – Suitsu, Visnapuu ja Gailiti kirju avaldada¹⁷, kuid kõik see on siiski jäänud ja jääbki. Ajanappus, ülesannete rohkus tõmbab piirid. Olen näinud meie siinset tegevust juba õige mitu head aastat kui ühist kodumaa kirjanduseluga, kuigi suunad on näiliselt vastakad. Vahel näib, et oleme otse samas kaevikus, ainult kumbki põmmutab oma püssiga eri suunas. Kuid mis sellestki, sest sõda on tänapäeval ja juba ammu totaalne.

Noh olgu, kiri sai asjatult pikk, aga ise olete süüdi, Suitsu mälestus tõi välja muidki mõtteid, mida polnud küsitud.

Parimat soovides

Bernard Kangro

P.S. Huviga jälgisin Teie vaidlust ja kaasvõrumaalasega, Vastseliina mehega. Jah, Võrumaa!¹⁸

¹⁰ G. Suitsu "Eesti kirjanduslugu I. Algusest kuni ärkamisaja lõpuni" ilmus EKK, Lund 1953. Toimetajaks B. Kangro. Kirjandusloo II osa jäi ilmunuta.

¹¹ Johannes Oskar Lauri (1891–1974), EELK peapiiskop eksiilis aastail (1964–1971).

¹² Konrad Veem (1914) 1955–71 Stockholmi eesti koguduse õpetaja, 1971. aastast EELK peapiiskop eksiilis.

¹³ Ajaleht Stokholms-Tidningen Eestlastele (1956, 29. mai, nr 120, lk 1) kirjutab: "Luuletaja jääb kirstu puhkamaks, hoides käte vahel oma ühe viimase luuletuse "Nii tuli õhtu" käsikirja." Samasisuline teade ilmus ka ajalehes Teataja (1956, 10. juuni, nr 12, lk 1).

¹⁴ B. Kangro 30. novembril 1953 peetud kõne "Gustav Suitsu tee ja töö" ilmus esmalt ajalehes Stokholms-Tidningen Eestlastele (1953, 28. november, nr 272, lk 7), hiljem on see avaldatud raamatus "Häitsmemehi ja pärlipüüdjaid" (Lund 1978, lk 5–9). G. Suitsu "Vastutervitus" ilmus Stokholms-Tidningen Eestlastele, 1953, 10. detsember, nr 282, lk 1, kus ta tänab kõiki õnnitlejaid.

¹⁵ B. Kangro esikteos oli luuletuskogu "Sonetid", mis ilmus "Kammisseppade" kirjastuselt Tartus 1935.

¹⁶ B. Kangro kogus EKM-s on 17 kirja G. Suitsult ajavahemikust 1947–1951 (EKLA f. 310, m. 98:5).

¹⁷ B. Kangro kogus EKM-s on 1 kiri H. Visnapuult (EKLA f. 310, m. 108:18) ja 11 kirja A. Gailitilt (EKLA f. 310, m. 57:7).

¹⁸ B. Kangro vihjab N. Andreseni ja Endel Sõgla vahel toimunud vaidlustele, millest tollal oli värskest avalikkuse ette jõudnud N. Andreseni "Lahtine kiri kirjandusteadusest. Fil.-kand. E. Sõglale, Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi direktori asetäitjale teaduslikul alal" (Sirp ja Vasar, 18. märts 1966). N. Andresen oli varem kriitiliselt sõna võtnud ka E. Sõgla kandidaadiväitekirja kaitsmisel, mis küll laiema avalikkuse ette ei jõudnud (käsikiri EKLA f.311, m. 61:10). Küll aga oli ajakirjanduses ilmunud "Ühe õpiku kordustrüki puhul. ENSV TA KKI "Eesti kirjanduse ajalugu. II"" (Sirp ja Vasar, 24. juuli 1964), milles kritiseeritakse E. Sõgla toimetatud õpikut.

■ 3. kiri 16.07.1967

Austatud härra Bernard Kangro,
pöördun seekord Teie poole küsimusega: kas tahate peale kõigi muude kohustuste vahetevahel mulle lapsetüdruku osas olla? Kui ma mõnesuguseid raamatuid taga ajan – nende nimistu võin alles mõne aja pärast teile saata –, siis pole mul palju inimesi, kelle poole võiksin pöörduda. Nagu teate, ma ei saa lihtsalt tasuda. Küsimusse võiks tulla siinse perioodika tellimine sügisel, kui olete sellega nõus. See on juhul, kui see ei ole Teil juba teisi korraldatud.

Kuid enne kui saadan Teile raamatute nõudmise (!), võin ehk kõnelda mõnest muust murest.

Olete küllap märgand mu huvi Suitsu-materjalide vastu. Kõigepealt proua Aino Suitsu kirjutus "Hamleti proloogi kirjutamise aegu" (Sõna 1956, 4–6)¹⁹ – see minule põnevaim aine. Mulle ei ole mitte päris selge, kas "Sõna" siia saabki saata. Kuid kas ei oleks võimalust sellest artiklist koopia saada? Teine mulle silma puutunud asi on Ilmar Laabani Suitsu-nekroloog (Bonniers Litterära Magasin 26, 1957)²⁰. Oleksin Teile ülitänulik, kui saaksite nende koopiad mulle hankida. Pikapeale selgub kindlasti veel üht-teist, mida edasi mungun.

Pean suve üldiselt tööajaks – talupoeglik traditsioon! – olgugi et vahel paariks-kolmeks päevaks põikan Virumaa metsadesse.

Tervitustega
Nigol Andresen

■ 4. kiri 25.07.1967

V.a. hr. N. Andresen!

Suur tänu kahe kirja eest²¹ ja andke andeks, et esimesele ei jõudnud vastata. Olen nimelt maal säärase mere ääres nagu siin kaar-

dil²², tagasi tulen sep[tembri] algul linna. Seniks eluhoog aeglane.

Suitsu kohta katsun saata üht-teist, mida paaripäevasel linnaskäigul poolteise nädala jooksul saan. Kuid vähe. Kas T[uli]mullad Teil on kättesaadavad? Kas saate neid kätte? Kui saate, võiksin prooviks posti panna, kus tema kirjutab ja kus temast. Kuigi need raamatukogudes on, töötamiseks on hea neid kodus omada. Sõnast teen äratõmbe, BLM Laabani artikliga ka otsin. Nekroloog võis olla Svio-Estonicas (see, mida Per Wieselgren toimetas)²³. Kas Teil Lundkvisti kirjanduslugu Euroopa pärastõjaaegsest kirjandusest²⁴ on? Seal Suitsu artikkel Eestist.

Vahetussoov? Perioodika mul on, vaja oleks küll mõningaid andmeid, fotosid kirjanikest ja fotokoopiaid, samuti vana Loomingut jne. Aga kirjutage oma soovid. Meie kirjastuse omi saab kõiki, mis otsas pole. Muid nii, kuidas raha jätkub.

Head suve Virumaa metsades. Tervitage neidki!

BK

■ 5. kiri 21.03.1968

Härra Bernard Kangro,

Suur tänu Svio-Estonica lehtede eest! Kahju küll: P.W. (Wieselgren?) Minnesord on lõputa: see on ainult lk. 212, kus lause jääb pooleli. Kui kord asi Teile näppu satub, palun selle lõpp kasvõi ära kirjas.

Üldse olen tänulik kõigest, mis Gustav Suitsu puutub. "Sklizeni"²⁵ küllap kord leiate üles. I. Laabani (ja kelle veel?) nekrolooge mul ei ole.

Järgmiseks on päevakorras eesti luule tõlked, mida seal on paljugi ilmunud, kuid seni

¹⁹ A. Suits, Hamleti proloogi kirjutamise aegu: [mälestusi G. Suitsu samanimelise luuletuse sünniloost ja "Estonia" uue teatrimaja avamisest 1913. a]. Sõna, 1956, nr 1, lk 4–6.

²⁰ I. Laaban, In memoriam Gustav Suits. Bonniers Litterära Magasin, 1957, nr 4, lk 372.

²¹ Lühike kiri N. Andresenilt 22.06.1967 kui vähem oluline on antud valikust välja jäetud (EKLA f. 310, m. 51:11, l. 2/4).

²² B. Kangro suvitas alates 1955. aastast Kattvikis. Kaart kujutab kaljust mereranda Hovs Hallar'is.

²³ [Wieselgren, P.] Minnesord: [In memoriam Gustav Suits], Svio-Estonica. VIII. Lund, 1956, s. 212–214. Allk. P. W.

²⁴ G. Suits, Estnisk litteratur, Rmt-s Europas litteraturhistoria 1918–1939. Toim. Artur Lundkvist. Stockholm, 1946, s. 123–150.

²⁵ Käsikirjast raskesti dešifreeritav (?skiss – rts. k. eskiis, skits, visand). Jääb arusaamatuks, millest räägitakse.

ärge midagi saatke, kuni olen nende kättesaamise asja korraldanud. Siis teadagi kirjutan.

Ajal, kui Teie kiri oli teel, saatsin oma raamatukese Fr. Tuglasest²⁶. Küllap see on Teil käes. Olgu või veidi konspekt, siiski on ta valmis.

Minu huvid on üldse seotud käesoleva sajadiga. Suits teadagi keskkohas, kuid olen veidi soojendand ka muid lähedalolevaid asju. Siia hulka kuulub "N[oor]-E[esti]" kompleksina.

Teie head tööd arbujaist tunnen²⁷ – see on ka esimene otsematerjal ajast.

Praegu olen pühitsemas Gorkit²⁸, kellega ma pole – nagu minust vanem rahvas! – koolieas tutvust teind, kes aga mind 1920-ndate a. lõpust on hakand huvitama. Aga juubeli puhul tuletatakse jälle meelde!

Tervitades N. A.

■ 6. kiri 31.03.1968

V.a. hr. Nigol Andresen!

Suur tänu – käes on Tuglase monograafia ja eile tuli ka kiri. Jah, olin ühe lehe P.W. kirjutisest maha unustanud. Lisan selle nüüd siia juurde, lootes, et see varsti kohale jõuab. Panin posti ka vastu ühe monograafia siit kandist – Ristikivi oma minu kohta²⁹. Pole kahtlust, et selle kätte saate. Kirjutis P.W. on muidugi Per Wieselgreni oma, kes on ka S[vio]-E[stonica] toimetaja. (On praegu Lundi lähedal ühes linnas – Eslövsi gümnaasiumi õpetaja.)³⁰

Tuglase raamatut hakkasin õhinal lugema. Kuulub ju Tuglas nende hulka, kes mullegi nooruses mõju avaldas, alguses novellid, õieti nende stiil, aga hiljem ja palju rohkem ta esseistika ja kriitika. Tuglas oli nagu Suitski üks terve ajajärk, eriti 20-ndate aastate lõpul

ja 30-ndate esimesel poolel. Olen siin mõelnud küll Suitsu, Visnapuu ja Gailiti kirjade kogumisele ja võimalikule avaldamiselegi, kuid minust jääb see siiski tegemata. Mul endalgi on nende kirju, kuigi mitte eriti palju, sest Suitsu ja Gailitiga puutusin tihedalt otse ja telefoni teel kokku, nii ei kirjutatud kirju kuigi palju. Üldse olen kohutavalt palju kirju kirjutanud (ja siis muidugi ka saanud), usun, et minu nimel siin paguluses on oma 60–70 tuhat kirja. Tulimulla ja Kooperatiivi organiseerimine ise on pikk ning põnev lugu (mida ialgi uuesti ei jutusta ega ka – järele tee!).

Mäletan, et kui Suitsu kirjandusloo esimehe osa oli ilmunud (mis oli tehtud juba haigusega pooleks ja mille käsikirigi oli juba käelihaste atrofeerumise tõttu vaevalt loetav), tegime plaani järgmiseks. Suits tegi ettepaneku, et mina kirjutaksin selles tema osa. Oleksin siis teda intervjuerinud. Aga see jäi tegemata, sest Suitsu tervis halvenes, mina elasin Lundis, tema Stokholmis ja mul oli peale selle palju muud sel ajal kaelas. Sellest on tohult kahju, palju säärast, mida enam ükski üles ei leia, läks kaotsi, jäi tegemata. Ja jääb praegugi. Klambrites öeldud, praeguse eesti nooremate kirjandusteadlaste huvi tundmine siinsete, veel elavate vanemate kirjanike – Kivikas, Krusten, Adson jt. – vastu ei saa kuigi elav olla välistel, vahest ka sisemistel põhjustel. Mis nõu annate? Kas oleks aeg veel osaliselt kehivate "isikukultuse" aegsete töökspidamistele lõpliku lõpu tegemine ja koostöö normaliseerimine ikkagi mõttega eesti kultuurilisele arengule? Või on see asjatu sealsest perspektiivist vaadatuna? Noh, olgu see osa parenteesina öelduna, realiteedid on realiteedid.

Mul on kuidagi käsil ikka veel "Keeristuli", mis haiguse tõttu pikale pingile jäi ja sellele tundus jäävatki³¹. Aga 44-nda aasta suvi on raske aeg, vastumeelne sellele mõeldagi.

²⁶ N. Andreseni lühimonograafia "Friedebert Tuglas" ilmus 1968. a.

²⁷ Küllap peab N. Andresen silmas B. Kangro artiklit "Mõtisklusi tähetunnil kammisspeppadest, arbutajest ja teistest", mis ilmus Tulimullas, 1967, nr 2–4.

²⁸ N. Andresenilt ilmusid sel aastal artiklid "Gorki ja Romain Rolland" (Sirp ja Vasar, 1968, 22.03) ning "Gorki tulek Euroopa kirjandusse" (Looming, 1968, nr 3, lk 455–458). Samuti ilmus ettekanne, mille ta pidas 31. jaanuaril teaduslikul konverentsil – "M. Gorki teoste ülemaailmne levitamine ja nende vaimsus" (Abiks lektorile, Tallinn, 1968.)

²⁹ K. Ristikivi, Bernard Kangro. Lühimonograafia. Lund, 1967.

³⁰ Per Wäinö Wieselgren (1900–1989) – rootsi kirjandus- ja keeleteadlane, kes aastail 1930–1941 oli Tartu Ülikooli rootsi keele ja kirjanduse professor. Hiljem töötanud Lundis, Münchenis, Kopenhagenis. Koos Paul Ariste ja G. Suitsuga ette valmistanud "Rootsi–eesti sõnaraamatu" (1939–1940).

³¹ B. Kangro, Keeristuli. Lund, 1969.

Sel ajal kui Teie Võrus juba "Lõuna-Eesti talundeid" uurisite, olin Tartus, hiljem põhjarannikul, Võrumaa oli siis juba kauguste taga. On nüüdki.

Kevade hakkab tulema, aias õitseb palju varaseid lilli. Tõin metsast sinililli ja ülaseid meie aianurka, need nüüd tervitavad ja tulevad kunagisi rännakuid meelde Vana-Antsla metsades ja niitudel. Mul oli nimelt veel väga tihe side kodupaigaga ja käisin seal igal võimalikul juhusel. Eriti meeldisid mulle varakevad. Pole siis ime, et veel praegugi on see uute kavatsuste ja ideede aasta-aeg. Juba sellest saadik kui kirjutasin kunagi "Tuulelaulud", ainsa hommikuga 20. märtsil 1937³².

Soovin ka teile töö-õnnelikku varakevadet ja kõike head!

Bernard Kangro

■ 7. kiri 11.04.1968

Härra Bernard Kangro,

Kiri saabus parajasti – suur tänu! Wieselgreni nekroloogi lõpp oli veelgi huvitavam kui algus. Kord lähetan paar küsimust selle kirjutuse üksikasjust. K. Ristikivi monograafiat pole veel saand – loodan saada.

Istun praegu ühe artikli kallal Marxist – teate ju minu huvi Marxi vastu³³. Aga Suitsuga ühenduses on küll tähelepanav: kui meie n.ö. marksismi populariseerijad olid enamasti tarvitand järelemälestusi, jah, paar nime, m.s. Martna, maha arvatud siis teadagi keegi ei pannud tähele suurepärasest Vabaduseriigi ideed Kapital III-s (kahel leheküljel!) – aga Suits märkas ja tegi selle avalikuks juba 1913 kirjanduse arvustuses (Gustav Suits, Juhani Aho "Vaikne meri", Päevaleht 1913, 6.VII, nr. 150 ja 11.VII, nr. 154).

Avastaja oli Suits siingi. Ka rahvusvahelises Marxi-kirjanduses pole sellele probleemile palju tähelepanu kingitud.

³² B. Kangro "Tuulelaulud" ilmusid aastal 1937 kogumikus "Vanad majad".

³³ N. Andresen on tõlkinud K. Marxi ja F. Engelsi teoseid "Kommunistliku partei manifest" (1929 ja 1937), "Palgatöö ja kapital" (1933 ja 1937), "Kapital" I (1936), "Anti-Dühring" (1938) jt. Samuti on ta avaldanud selleteemalisi kirjutisi ajakirjanduses alates 1933. aastast.

Tahan nädala lõpus sõita Haljalasse, mis on minulegi olnud Jeruusalemmaks.

Huvi sealsete kirjanike vastu on küll, kuid Krusteni ja Adsoni vastu vist mitte palju. Mul isiklikult on väga suur Kivika-huvi. See pole lakand õieti tollest ajast, kui kirjutasin ditürambilise arvustuse ta "Verimustale"³⁴. Sellest hoolimata, et väga palju temas pole olnud ega ole vastuvõetav. Aga ainult "Punase ja valge" pärast ta peab kirjanduses elama. Adsoniga on mul ju ka tutvus noorest peale, ja mees väärriks tähelepanu mitte seevõrra näidendite kirjutajana või isegi luuletajana kui – NB – kahekümnendate aastate kultuuriinimesena. Aga Marie Underi puhul väärrib ta muudki tähelepanu.

Küll see oleks siiski suur töö, kui nende meeste, eeskätt Suitsu kirjad suudaksite koguda ja välja anda. Tehke seda siiski!

Olen saand "Tulimulla" aastakäigud läbi vaadata – nende olemasolu eest meil võlgne me Teile tänu. On palju head ja vajalikku materjali, mis seisab enamasti kasutamata, kuid milleni igatahes jõuame. Kahju muidugi, et Teie töö Suitsuga ei toimund. Aga üht-teist asendamatu olete Teie kui ka Talve kirja pannud. Olete tähele pannud, kui kaugel on Aino Suitsu töö Gustav Suitsu, ütleme, meheega? On ta suutnud käsikirja lõpetada? Mind ei vee-na mälestused muidugi tervena, kuid tema kirjutus "Hamleti proloogi" valmimisest annab vaieldamatult uusi jooni Suitsust. Muidugi – ka Aino Suitsu autobiograafia oleks mõndagi väärt! Kuid kuivõrra temal veel töövõimet on?³⁵

Wieselgreni kirjutuses huvitab mind väga märkus Suitsu rootsi keele kohta: "Han talade och skrev svenska pa ett personligt sätt och med ett på fallande stort ordförråd..."³⁶

³⁴ N. Andresen, A. Kivikase "Verimust". /Retsensioo/. Vaba Maa, 31.07.1920, nr 169, lk 3.

³⁵ Aino Suitsult ilmus teatavasti "Gustav Suitsu noorus kirjade, luuletuste ja mälestuste põhjal" (1964), millele aga järke ei tulnud. Teada on, et A. Suits tegi tööga algust, kuid kuigi kaugele ta sellega ei jõudnud. Vastav käsikiri ega ka katkendid Kirjandusmuuseumi jõudnud ei ole. Küll aga on siin hoiul A. Suitsu päevikud aastatest 1901–1964 (EKLA reg. 1999/109), mille põhjal kõnesolevat tööd teostati.

³⁶ rts. k. "Ta räägib ja kirjutab nii isikupäraselt ja hämmastavalt suure sõnavaraga..."

Nii see näib peaaegu iga keele suhtes, mida ta valitses.

Parimate tervitustega

N. A.

■ 8. kiri 9.06.1968, Lundis

V.a. hr. Nigol Andresen!

Suur tänu kirjade ja väljalõigete eest! Oli tõesti huvitav ja õpetajate lehte mul ei käi, küll aga on mainitud õpikud. Samuti ei ole mul "Edasit", milles oli Tontsu arvustus. Ise ma lugesin monograafia läbi suurima huviga – aitäh Teile! Kuuldes Teie huvi Kivika loomingu vastu, panen siia juurde väljalõike artiklist tema kohta Tm 68/1³⁷. See peaks sisaldama seni avaldamatuid, tema enda käest saadud andmeid ta nooreea kohta. Loodan, et see Teile huvi pakub.

Pr. Suitsu töö ei edene enam, ta on liiga vanaks jäänud ega saa enam kuidagi edasi, ta kerdub vanadesse mälestustesse, mida see kirjavahetus üles kisub. Ta kõneles muide, kuidas ta kohtas Suitsu Mariat, kui see neid külla kutsus. Omaaegseid kirju ta polnud lugenud, nagu ta ütles³⁸. Kuid nägin teda rohkem kui kaks aastat tagasi. Nüüd olen ainult telefonis rääkinud. Ja see ei vii midagi edasi. Igatahes oli tal osa valmis kaks aastat tagasi.

Ka Ast ei jõua arvatavasti valmis oma III osaga³⁹. Ta kaebab töövõime vähesust. Kirjad aga on temalt veel toredad ja mitte sugugi seniilsed. Aga nii see läheb ju – inimestega nii siin kui seal.

Tore, et saate Haljalasse minna. Mäletan minagi seda maakohta paarist matkast sinna kanti. Võrumaa ja Urvaste aga on minust kaugel. Head suve ja kõike kaunist!

Bernard Kangro

■ 9. kiri

16.12.1969

Lugupeetud härra Bernard Kangro,

Pärast Aino Suitsu surma on minule ja arvatavasti mitte ainult minule põnevaks küsimuseks Gustav Suitsu pärandi saatus. Olen varem Teilt kuulnud, et Aino Suits ei suutnud kavatsatud raamatut kuigi kaugele arendada. Küllap on tegemist G. S. teatud kirjavahetustega, ta päevikumärkmetega ka varasemaist aegadest.

Kas on ette näha G. S. epistolaarse pärandi ja muude materjalide trükkitoimetamist? Nagu sain aru ühest juhuslikust märkmest, võis tal kaasas olla ka siinne päevik.

Gustav Suitsul jäi siia 1943. aastal valmivad "Luuletuste" uus redaktsioon. Katsume siin seda viimast redaktsiooni avaldada⁴⁰.

Omalt poolt olen ette valmistanud G. S. kirjad K. E. Söödile, mis peaksid ilmuma tuleval aastal⁴¹.

Üht-teist materjali koguneb. Aga sealt maa materjale me ju teisiti vaevalt näha saame kui trüki abil.

See aasta läheneb lõpule. Minu jaoks lõpeb see ka Suitsu-ettekandega Kreutzwaldi päeval⁴².

Soovin Teile häid jõulusid ja uut aastat

Nigol Andresen

⁴⁰ G. Suitsu "Luuletuste" 1943. aasta käsikirja talletakse Kirjandusmuuseumis (EKLA f. 56, m. 6:10). N. Andreseni üritus seda välja anda teostus alles seitse aastat pärast N. Andreseni surma – Gustav Suitsu "Luule" ilmus 1992 kirjastuselt Eesti Raamat varustatuna N. Andreseni eessõnaga. Kirjandusmuuseumis leidub ka N. Andreseni käsikiri "Gustav Suitsu luuletuste tundmatust redaktsioonist" (EKLA f. 311, m. 48:7), kus võrreldakse üksikasjalikult G. Suitsu luuletuste viimast versiooni varasematega ja käsitletakse ka selles leiduvaid G. Suitsu viimaseid luuletusi, millest viis ilmusid esmakordselt 1992. aasta väljaandes.

⁴¹ G. Suitsu kirju K. E. Söödile. 1909–1915 [Sissejuhatus N. Andresen] – Looming 1970, nr 2, lk 295–305.

⁴² N. Andresen kõneles 1969. aasta Kreutzwaldi päeval teemal "Gustav Suitsu pöördelaegade luuletusi". Edasiarendatuna ilmus see pealkirja all "Rängast ringist. Gustav Suitsu murranguaastate luulest" (Keel ja Kirjandus, 1971, nr 8, lk 1360–1374) ja hiljem raamatus "Suits ja tuli" (Tallinn, 1983, lk 126–154).

³⁷ B. Kangro, Vahemäng "Lendavad sead". Märkmekand Albert Kivikase juubeli puhul. Tm, 1968, nr 1, lk 14–21.

³⁸ Jutt käib Kevadetüdrukust, Marie Seidenschurist. Nüüdseks on Kevadetüdruku kirjad G. Suitsule, mida vahepeal juba kadunuiks arvati, jõudnud Kirjandusmuuseumi (EKLA reg. 1999/109).

³⁹ K. Rumori memuaarid "Aegade sadestus" ilmusid kahes osas (Lund 1963–1965).

■ 10. kiri

Lund, 9.1.70

V.a. hr. Nigol Andresen!

Suur tänu kirja ja heade soovide eest uueks aastaks! Palju samasuguseid Teile vastu alanud aastal!

Gustav Suitsu materjalid olid kõik Stokholmis Arsta eeslinnas, Aino Suitsu valduses. Seal oli ka – nagu nägin ise – üks korvi täis Aino pävikuid juba plikaajast alates ja siis vist ka Tartu aeg. Neid ta näitas ja nende abil siis kadunud aega otsiski. Tal olid ka Suitsu kirjad Mariale, mida ta polnud varemini lugenud ja luges pärast Suitsu surma ja tähendas korraga naeratades: "Gustav oli ikka väike suli ka, kirjutas mitmele naisele korraga!" Ja siis ta kirjeldas külaskäiku Stokholmi Maria poole.⁴³

Helistasin enne pühi Helga Suits-Kangrole, kes elab nüüd Göteborgis ja küsisin. Tal oli sel korral kõik need veel vanas kohas ja ta lubas detsembris seal käia ja vaadata. (Otsisin nimelt oma "Universitas Tartuensis"⁴⁴ jaoks pilte.) Hiljem ta vastas, et polnud midagi saanud. Nii või teisiti need on kõik Helga valduses. Publitseerimisest ei tea mitte midagi. Kui Ainol midagi valmis, mis selleks võimalust annaks, siis muidugi, vähemalt Tulumullas tooksin midagi ära. Helistan varsti ja küsin, kuidas olukord on. Kirjavahetust küll vaevalt lähemal ajal publitseeritakse. Mul endal ei ole suurt kirjavahetust, ajasime asju telefoniga ja käisin seal. Kui ta kirjanduslugu tegime, oli ta käekiri juba nii raskesti loetav, et kirjavahetusest ei olekski midagi asja olnud.

Ootame huviga kirju Söödile ja muid, mis teete. Jõudu ja jaksu tääle!

Parimate tervitustega
Bernard Kangro

■ 11. kiri

Tallinnas, 8.08.1977

Armas Bernard Kangro,

mõne aasta eest tegin ma ühe rumaluse, mille parandamist ma nüüd Teilt palungi. Palusin tol ajal proua Kurdvet⁴⁵ (see oli Aino

Suitsu eluajal) fotografeerida N. Triigi 1914. aastal Helsingis joonistatud portreed ja muud maalid. Saingi, kuid mulle ei tulnud meelde Aino Suitsu teade ("Gustav Suitsu noorus"), et tema seinal on ka Enquist-Atra⁴⁶ portree!

Arvatavasti on see portree nüüd tema Helgist tütre käes. Olen Teile lõpmatult tänulik, kui hangite mulle selle portree foto. Niisamuti olen huvitatud ka kõigi muude võimalike portreede fotodest. Nii olen näind (vist) "Tulumullas" Eduard Ole maalitud portreed. Kas ei ole veelgi muid? Siin tehtud portreejoonistused on küll kättesaadavad, nii Karin Lutsu üks tõmmis on Tartu Muuseumis (ja repro minu seinal).

Muide, Aino Suitsu andmeil joonistas N. Triik 1914. aastal Gustav Suitsu kaks portreed. Paistab põhjendatud ka reprodu järgi. Üks neist oli seinal, ja selle päästis O. A. Webermann põlevast majast nagu muudki pildid. Kuid teine võis olla raamitult kuskil mujal, ja selle päästmisest ei ole mul aimu, ka proua Kurdve silma see ei võind hakata. Piltide päästmisest oli mul 1970. aastal O. A. Webermanniga juttu⁴⁷.

Muidugi oleks väga soovitatav saada fotod kahes eksemplaris (loodan kindlasti, et fotode tegemine võimaldab). Siis ehk oleks otstarbekas saata need kahes eri saadetises.

Tahan loota, et tänavune suvi on Teile viljakas. Sest talupoegade seast tulnud inimesel on suvi ikka suurem tööaeg kui mistahes muu aastaaeg.

Kõigi heade tervitustega Teie
Nigol Andresen

⁴⁵ Madli Kurdvelt leidub N. Andreseni fondis vaid üks kiri hilisemast ajast (EKLA f. 311, m. 15:14).

⁴⁶ Kaarlo Johannes Enqvist-Atra (1879-1961), kirjanik, kunstnik. Gustav Suitsu sõber.

⁴⁷ 1970. aasta augustis viibis Otto A. Webermann Tallinnas III fennougristika kongressil, tänu millele osutus võimalikuks ka silmast silma kohtumine N. Andreseniga. Juba enne seda oli aga O. A. Webermanni ja N. Andreseni kirjaes korduvalt jututeemaks olnud G. Suits, muu hulgas O. A. Webermanni osalemine päästetöödel 1941. a suvel, mil põles G. Suitsu korter (vt EKLA f. 311, m. 30:1).

⁴³ vt viiteid ³⁷ ja ⁴⁰.

⁴⁴ B. Kangro, Universitas Tartuensis. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool ja üliõpilaskond sõnas ja pildis. Lund, 1970.

■ 12. kiri

12.01.1981

Armas Bernard Kangro,

Suur tänu Teie kirja eest, mille sain mõne päeva eest. Ootan teadagi Teie raamatu ilmumist. Suureks kingiks oli samas kirjas korrektuurtõmmis Suitsu-artiklist⁴⁸. Mäletatavasti ilmus see teisel kujul Teie eelmises raamatus, igatahes on siin ühiseid jooni. Sel puhul kerib mõte: kas Teil ei ole G. S. kirju? Tean küll, et Teil ei olnud kuigi palju võimalust ühte ja teist kaas võtta, kuid juhuseid on vahel küll. Nii oli minulgi: unustasin G. S. kirja ametlike paberite hulka panemata, ja seetõttu on see mul säilind. Muidu on mul kirjade fotojäljendid olemas (K. E. Söödile, Fr. Tuglasele, J. Luigale, A. Kitzbergile, Aino Kallasele, M. Underile, N. Triigile, Eesti Kirjanduse Seltsile, J. Lõole), millest üht ja teist olen ka trükitis avaldand – O. Jõgi avaldas omal ajal kirjad J. Aavikule, mille originaalid on jõudnud ka Kirjandusmuuseumi. Kui Teil peaks midagi olema, saatke fotokoopiad Kirjandusmuuseumile. Muidugi on Kirjandusmuuseumis ka vähe-seid luuletuste autograafe (nii "Hamleti proloog", mida olen kaudselt trükitis kasutanud, nii paar muud asja). Kirjade kogumiseks on seda enam kiire, et G. S-le enesele saadetud kirjad kõik on hävinend – tuttavas tulekahjus. Selle eest on Kirjandusmuuseumis talletatud nii Kogutud luuletused autori parandustega uue trüki jaoks kui ka masinakirjaline eksemplar okupatsioonialal kavatsatud valikust. Sedagi on palju! Igatahes olen käsitlend G. S. luuletusi 1943. aasta redaktsioonides⁴⁹. Paraku ei jää mul vist kuigi palju võimalusi ta luuletuste redaktsioonidest kirjutada, mu eluaeg hakkab otsa saama. Kuid G. S. luule elab edasi, ja üle aegade.

⁴⁸ Tegemist on B. Kangro artikliga "Kolm väikest vahemängu: Tartu, Tallinn, Võrumaa. Meenutusi murranguaastaist", mis ilmus "Arbujates" (1981) ja käsitles muu hulgas G. Suitsu tegevust kirjandusõppejõuna Tartu Ülikoolis. Varem oli B. Kangro avaldanud raamatus "Häitsemehi ja pärlipüüdjaid. Esseid ja märkmed pagulaskirjanikest" (Lund, 1978) artikli "Gustav Suitsust ülikooli kateedris. Märkmeid ja mälestusi".

⁴⁹ Vt viide 42.

⁵⁰ B. Kangro kogus Kirjandusmuuseumis neid ei leidu. Pole ka teada, kuhu need on saanud.

Aga nn. arbujad ootavad õieti ka avamist, kui mitte öelda: avastamist. Muidugi, Betti Alver on jõudnud oma tunnustamise tippu. Puudu jääb Heiti Talvikust midagi veel: tahaks tema kogutud luuletusi näha, kuid tal on ka väga häid artikleid. Muudega on asjad enam-vähem korras.

Seekord nii palju. Olge terve, ja suur tänu nii selle kirja kui tulevaste eest!

Teie Nigol Andresen

■ 13. kiri

6.09.1981, Lundis

Kallis Nigol Andresen!

Südamlik tänu toonase (30. juunil) kirja eest ja heade sõnade eest "Arbujate" puhul! Mul on hea meel, et see on vastuvõetav. Raamatu olin Teile saatnud enne kirja tulekut (mis oli kaua teel osalt seepärast, et viibisin ise maal ja mulle ei tulnud kirju järele). Loodan, et olete selle ilusasti kätte saanud.

Gustav Suitsu kirju, eriti ta Soome pruutidele ta varasemast järgust on osalt veel minu käes⁵⁰. Tegin kevadel mõned fotokoopiad, nüüd kahjuks ei ole saanud neile lisa teha, kuid proovin. Panen Teile mõne päeva pärast paar tükki posti. Eks siis võite nad edasi anda Tartu Kirjandusmuuseumile käsikirjade osakonda. Loodan vähemalt, et saan seda teha. Need kirjad on mõneti huvitavad Suitsu tolleaegse mõttemaailma ja lugemuse määramiseks. Aga kõik on ju laiali pillatud ka meeleoludesse.

Muidugi ei ole mul luba Helga Kangrolt. Ei hakka ka küsima nende mõnede pärast. Vahest see ebaõnnestus ja siis ei saa mitte ühtegi saata. Mõni vähemalt prooviks. Aino oma raamatus on neid ju kasutanud ja osaliselt tsiteerinud. Kuid ta jälgib ju teist joont, need sisaldavad ka muud. Kahjuks ei saa just praegu neid uuesti läbi vaadata ja mõnda valikut teha. Aga tahtmine mul on. Just nüüd on ees sügisene rabelemine, mis ikkagi peaks varsti alanema. Ma ei usu, et Helga ise vähemalt midagi ette võtaks. Ma käisin koos oma tütre Eeva Merikesega nende pool ja kolme päeva jooksul vaatasin ta paranduse läbi. Meie otsisime peamiselt ta võimalikke hilisluuletusi. Saime palju paberit, kuid suurem osa oli täiesti loetamatu. Kahekesi deshifreerisime tütre

mõned katked neist ja tema tegi Teaduslikule seltsile neist auhinnatöö. Selle tulemusena ilmus kokkuvõtlik artikkel kunagi Tulimullas⁵¹. Ja ka Suitsu katkeid (kas olete näinud neid?). Ta käsi oli siis juba väga nõrk ja käekiri võimatu lugeda. Ka ainult üksikud sõnad ja laused olid arusaadavad. Taotlus oli ometi olnud luuletus. Kuidas ta maadles veel sellega ja otsis "oma veeret ja kuju"! Otse masendav vaatepilt vahel, nii et tahtsid välja vaba taeva alla joosta. Käisime ometi kõik võimaliku läbi. Lootsin alguses, et saab kokku ühe väikese vihiku. Ei saanud tookord. Nüüd on Eeva Merike Münchenis ja mina üksi. Pole nagu usku, et jõuaksin selle veel kord läbi käia.

Vastuseks Teie küsimusele, et mida ma suvel tegin, siis tõesti oli pilvisel ning tuulisel suvel raske olla ilma midagi tegemata. Ka luuletuskogu kokkupanemise (rohkem küll olemasolevatest väljavalimise) jätsin tulevase peale ja läksin edasi arbutjate probleemiga. Kuigi käsikirjalehti on küllalt, on palju teed ja tööd veel ees.

Teile jõudu, head tervist ja õnne ning ilu soovides aga ka küsides, miks ja kas tõepoolest jätsite luuletuste kirjutamise maha omal ajal.

Bernard Kangro

vanas eas – mõtlesin Goethet. Jah, vanas eas tuleb jälle luuletuste kirjutamine tagasi, nõustus ka mu kaaskõneleja. Või siis peaks ootama, kuni tema ka saab päris vanaks.

Kirjutasin luuletusi – nagu on tõestatav – noorena. Kord Tartus (Kirjanike Majas) esitati mulle küsimus: mispärast ma hiljem enam ei kirjutand. Vastasin umbes nii, et ma ei tahtnud olla nagu see ja teine, kes kirjutab eluaeg ikka viletsaid luuletusi. Omalt poolt olen küll hilisemalgi aastail proovind, kas oskan kirjutada korrapäraseid sonette (eeldades, et sisu ka oleks). Kui olen olnud selles veendunud, olen siiski oma hilisemad sonetiproovid lõhki käristand ja ära visand, rahuldustundega, et vähemalt keskmisi luuletusi ma oskan kirjutada. Luulelugeja olen olnud eluaeg. Näen teatud kadedusega, et olete avaldand koguni viisteist luuletusteraamatut, ja tundub, Suitsu sõnu tarvitades, et "Õnn neile, kel põsed jäänd roosaks / veel errugi minnes sest tööst!"⁵²

Elan viletsat elu, kuid hiljuti märkisin kuskil, et pean ennast ikka veel Gustav Suitsu uurijaks. Paraku ei õnnestund küll avaldada "Ühele lapsele" tõlkeid, milleks mulle kunagi lubadus anti.

Tervitan

Nigol Andresen

■ 14. kiri Tallinnas, 13.10.1981

Armas Bernard Kangro,

Endastmõistetavalt suur tänu raamatu eest. See on väga koduselt kirjutatud raamat mitmest luuletajast, ja selle tunnetuslikku võlu ei saa vist keegi lugejaist salata. Seda enam ootan nüüd saadetist G. S. kirjade fotokoopiatega. Ja edasi: ma ei tunne seda "Tulimulla" numbrit – kui Teil on numbreid tagavaraks, kiskuge vastavad leheküljed välja ja saatke minule (sest terveid numbreid ei luba meie seadused saata). Kas Teie tütar on kirjandusteadlane? Aga selliseid kirjutisi lähaks vaja muidugi deshifreerida nooremate silmaga.

Küsisin kord Paul-Erik Rummolt, miks ta enam ei kirjuta lüürikat. Tema vastas, et lüürika on noorte inimeste asi, ja tema aastad ei luba enam. Vastasin talle, et meie tunneme üht vanahärrat, kes kirjutas häid luuletusi ka

T

⁵¹ Eeva Merike Kangro, Gustav Suitsu värsivormilisest pärandist. Tulimuld, 1973, nr 4, lk 173–175.

⁵² Lõpuread G. Suitsu luuletusest "Seestumus" kogust "Tuli ja tuul", Stockholm, 1950.